11. Palej A.I. Strah i odinochestvo // Psihologicheskaja gazeta. 2003. – №2/89. – S. 28-29.
12. Tihomirov, A.B. Psihologija zastenчивosti. Metodicheskoe posobie Tekst. / A.B. Tihomirov. Ekaterinburg : Izd-vo dvorec molodezhi, 1998. – 68 s.
13. Shishova, T.L. Zastenчивiy nevidimka : kak preodolet' detskuju zastenчивost' / Tat'jana L'vovna Shishova. – Moskva : Rech', 2007. – 93 s.

14. Shol'c F. Nedostatki haraktera v detskom vozraste: rukovodstvo dlja vospitanija v sem'e i v shkole / F. Shol'c; [per. s 3-go nem. izd., pererab. i dop. I. Trjuper]. – Moskva: Jeksmo, 2009. – 96 s.
15. Shostrom Je. Anti-Karnegi, ili Chelovek-manipuljator. M.: Dubl'-V, Del'ta-92, 1994.

Надійшла до редколегії 09.10.20
Рекомендована до друку 09.10.20

Oksana Bondarchuk, PhD student
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SHYNESS IN PRESCHOOL CHILDREN

The article provides a theoretical and empirical analysis of the psychological characteristics of the manifestation of shyness in preschool children. Analyzed the scientists' views on understanding of the studied phenomenon, the classification of pathological and personal forms of manifestation of personality shyness is considered. The psychological characteristics of "internally" and "externally" shy preschoolers are characterized. The positive and negative influence of shyness on the mental development of a preschool child has been substantiated. Based on a theoretical analysis of psychological literature, has given its own definition of the concept of personal shyness of a preschooler. With the help of the conducted empirical research, the structural components of personal shyness in preschool children were identified. In preschool, shyness can take the form of "internal" or "external" introspection and stimulate the search for optimal ways to overcome negative experiences using primitive isolation, autistic fantasies, etc. In our opinion, shyness in preschool children is an integrated personal quality, which is a component of emotional and volitional behavior of the child and manifests itself in the form of low self-esteem, underdeveloped communication skills, fear, need for external support and intrapersonal conflicts. The components of the self-concept of a shy preschooler have their own specific features: behavioral is characterized by fear of novelty, insecurity, conformity, lack of initiative, neglect of joint play activities, etc.; affective-evaluative component – insecurity, anxiety, timidity, anxiety, loneliness, fear of social contacts, dependence on the assessments of others, emotional vulnerability to failure; the communicative component is characterized by silence, limitations, selectivity or avoidance of interaction, inability to maintain long-term contacts, express their own opinions, etc.

The results of our observational experiment showed that the presence of indicators characteristic of a high level of personal shyness was found in 21.15% of preschool children, the average level of formation in 37.63% of subjects and a low level of shyness in preschool age was found in 41.22% of children.

Keywords: preschooler, self-esteem, shyness, communication, fear.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Series "Psychology". № 1(11), pp. 14-22 (2020)
УДК 159.923
DOI: [https://doi.org/10.17721/BSP.2020.1\(11\).3](https://doi.org/10.17721/BSP.2020.1(11).3)

ISSN 1728-3817
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 2020

Ірина Бринза, канд. психол. наук, доц.
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса, Україна
Оксана Кузнєцова, канд. психол. наук, доц.
Одеська академія неперервної освіти, Одеса, Україна

ПСИХОДІАГНОСТИЧНА МЕТОДИКА "ПАРЦІАЛЬНІ ПОЗИЦІЇ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ": РЕЗУЛЬТАТИ РОЗРОБКИ ТА АПРОБАЦІЇ

У статті представлено теоретичний конструкт, етапи створення та результати психометричної перевірки тест-опитувальника "Парціальні позиції життєстійкості особистості" (ППЖ). Розроблений тест-опитувальник вимірює параметри життєстійкості у різних типах складних, критичних життєвих ситуацій: стрес, фрустрація, конфлікт, криза, невизначеність. На етапі апробації тест-опитувальника підтверджено його надійність (методи ділення навпіл, паралельного тесту, перевірка коефіцієнту константності), валідність (методи кореляційного, факторного аналізу), дискримінативність.

Ключові слова: життєстійкість, ситуація стресу, ситуація фрустрації, ситуація кризи, ситуація конфлікту, ситуація невизначеності, психометричні показники.

Вступ. Сучасний етап розвитку суспільства все більше набуває кризового характеру, що пронизує всі сфери буття людини і посилює психотравматизацію у повсякденному житті. У цих умовах перед психологічною наукою і практикою стоїть завдання вивчення особистісного потенціалу, котрий виявляється у ситуації зіткнення людини з несприятливими життєвими обставинами. У цьому феноменологічному просторі чинне місце займає життєстійкість, яка розглядається як особистісний предиктор можливостей людини у подоланні стресів на основі специфічної когнітивної оцінки, смислових інтерпретацій життєвих подій, що сприяє підвищенню самоцінності та особистісному зростанню.

Саме життєстійкість визнана впливовим психологічним чинником збереження психічного та соматичного здоров'я людини в умовах стресу та перевантаження (Maddi, 2002). В останні роки увага дослідників до проблеми життєстійкості тільки зростає, запит до вивчення та аналізу проявів цієї властивості у різних аспектах

відображається у значній кількості публікацій (Білоус & Охрименко, 2015; Ульянова, 2020; Фомина & Федосеева, 2016; Чиханцова, 2018; Mazzetti, Guglielmi & Tora, 2020; Luceno-Moreno, Talavera-Velasco, Jaen-Diaz & Martin-Garcia, 2020; Dymecka, Bidzan-Bluma, Bidzan, Borucka-Kotwica, Atroszko & Bidzan, 2020; Kowalski & Schermer 2019; Malkin, Rogaleva, Kim & Khon, 2019). Разом із тим помічаємо дефіцит психодіагностичних методик, призначених безпосередньо для вивчення життєстійкості. У цій царині на пострадянському просторі практично домінує відомий і широко розповсюджений опитувальник життєстійкості С. Мадді в адаптації Д. Леонтьєва, О. Рассказової, який має кілька модифікацій (Леонтьев & Рассказова, 2006). Утім подальше вивчення життєстійкості, розкриття палітри її феноменологічних ознак, структурних параметрів, особливостей проявів у конкретних життєвих обставинах, вимагає розширення інструментальних можливостей із діагностики властивості. Одним із затребуваних напрямків є

діагностика життєстійкості в контексті складних, критичних життєвих ситуацій, а саме вивчення вибірковості у проявах життєстійкості під час переживання особистісних труднощів певного типу.

Мета статті: представити теоретичний конструкт, етапи створення та результати психометричної перевірки тест-опитувальника "Парціальні позиції життєстійкості особистості" (ППЖ), призначеного для діагностики особливостей прояву життєстійкості в умовах переживання складних, критичних психологічних ситуацій певного типу (стрес, фрустрація, конфлікт, криза, невизначеність).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади розуміння життєстійкості (hardiness) запропоновані американськими дослідниками Сьюзен Кобейса і Сальваторе Мадді, які розглядали її як особливу особистісну якість, котра характеризує здатність особистості витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішню збалансованість і не знижуючи успішність діяльності (Khoshaba & Maddi, 1999). Hardiness – сукупність поглядів або переконань про себе і світ, яка дає сміливість і мотивацію для переборення труднощів (Maddi, 2002).

У роботах інших авторів життєстійкість розглядається як інтегральна характеристика, що містить значущі властивості всіх рівнів психіки людини, котрі виявляються у певних ситуаціях як єдиний комплекс, що сприяє успішному подоланню життєвих труднощів, оптимальному проживанню власного життя (Фоминова, 2012, с. 100). Л. Александрова, спираючись на психологічну теорію діяльності та психологію здібностей, описує життєстійкість як інтегральну здатність людини до діяльності з подолання життєвих труднощів, як результат розвитку і використання цієї здатності. Сама життєстійкість є здатністю особистості до трансформації несприятливих обставин свого розвитку (зокрема, випробувань і задач) (Александрова, 2005).

Узагальнення наявних точок зору дозволило нам визначити життєстійкість як здатність особистості до асиміляції досвіду та розвитку в умовах переживання життєвих труднощів або в умовах складної, критичної життєвої ситуації. Функціонування властивості пов'язано з активізацією адаптивності, зокрема її емоційного і поведінкового компонентів, що забезпечують прийняття особистістю адаптаційної ситуації, у тому числі стресової, та здійснення активних дій, спрямованих на реалізацію мети (Кузнецова, 2009).

Теоретична розробка проблеми життєстійкості переважно стосується питання структури цієї властивості. Згідно з С. Мадді, "hardiness" презентує сукупність установок, атитюдів, що допомагають людині перетворювати стресогенні життєві події, трансформувати зміни у можливості. У ролі таких атитюдів розглядаються:

1) "залученість" (commitment) – упевненість у тому, що участь у подіях, які відбуваються, дає максимальний шанс знайти щось цінне і цікаве для особистості;

2) "контроль" (control) – упевненість у тому, що боротьба дозволяє впливати на результат того, що відбувається, хоча успіх не є гарантованим;

3) "виклик", "прийняття ризику" (challenge) – сприйняття особистістю подій життя як виклику і випробування себе, упевненість людини в тому, що все, що відбувається, сприяє її розвитку за рахунок знань, що здобуваються з досвіду – або позитивного, або негативного (Maddi, 2002; Maddi, 2004; Леонтьев & Рассказова, 2006).

Окрім атитюдів, "hardiness" включає такі базові цінності, як кооперація (cooperation), довіра (credibility) і креативність (creativity) (Khoshaba & Maddi, 1999).

Л. Александрова пропонує у структурі життєстійкості розглядати: 1) особистісні ресурси подолання, атитюди життєстійкості (за С. Мадді); 2) сенс, який визначає век-

тор цієї життєстійкості і життя людини загалом; 3) гуманістична етика, яка задає критерії вибору сенсу, шляху його досягнення і рішення життєвих задач. На думку автора, саме в такому розширеному розумінні життєстійкість може забезпечити психологічну безпеку особистості перед викликами сьогодення та майбутнього (Александрова, 2005).

Отже, теоретичний аналіз проблеми дає можливість визначити сукупність феноменологічних ознак, що охоплюють простір поняття "життєстійкість", структурні параметри цієї властивості. Відповідно до сформованих уявлень у психологічній практиці, дослідницькій роботі відбувається і діагностика життєстійкості – через оцінку названих параметрів (залученість, контроль, виклик) у психологічному портреті особистості (за Тестом життєстійкості С. Мадді в адаптації Д. Леонтьєва, О. Рассказової). Результатом є визначення загального рівня життєстійкості як здатності долати стрес і життєві труднощі та ступеня вираженості окремих її параметрів (установок, переконань).

Практично всі автори, які приділяють увагу аналізу життєстійкості, вказують на ситуаційний аспект цього феномену – прояв в умовах життєвих труднощів, викликів, випробувань, стресів, зламів життєвого шляху. Проте залишається нез'ясованим питання ситуаційної універсальності / специфічності життєстійкості, тобто можливості диференціації у проявах цієї властивості відповідно до параметрів ситуацій, їх різновидів. На нашу думку, існують індивідуальні відмінності у проявах життєстійкості, що демонструють переважання схильності та здатності особистості до асиміляції досвіду та розвитку саме в умовах переживання певного типу складної, критичної життєвої ситуації (ситуаційна специфічність). Це пов'язано з розбіжностями у внутрішній суб'єктивній інтерпретації складної життєвої ситуації залежно від характеру психологічного утруднення, неоднорідності механізмів асиміляції проблемного досвіду, різноманітністю способів подолання життєвих труднощів і відповідністю їх вибору конкретним завданням (наприклад, вирішити конфлікт, витримати напруження, прийняти незворотність змін тощо). Усі ці відмінності зумовлені не стільки внутрішнім ресурсом у переборенні труднощів та наявністю hardy-атитюдів, скільки презентують взаємопов'язаність психічних реакцій у процесі переборення труднощів під час зіткнення з ключовими аспектами ситуації, що визначають її тип. Сукупність окремих ознак, що зумовлює специфіку прояву життєстійкості у складних, критичних життєвих ситуаціях певного типу, можна позначити як **парціальну позицію** цієї властивості. Вивчення парціальних позицій дає можливість аналізувати перспективи подолання особистістю викликів та випробувань з урахуванням різноманітності життєвого контексту, прогнозувати варіативність прояву життєстійкості в різних умовах життєдіяльності людини, наприклад у конкретних видах професійної діяльності, де закономірно переважають ситуації певного типу. Отже, можна говорити про психометричне вимірювання життєстійкості за рахунок оцінки диференціації властивості не тільки за структурними параметрами, а й за функціональними вимірами.

Постановка завдання: визначити та описати парціальні позиції життєстійкості, диференційовані за певним типом складної, критичної життєвої ситуації; розробити та здійснити психометричну перевірку тест-опитувальника, призначеного для їх діагностики.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літератури засвідчує, що феноменологія життєстійкості пов'язана з наявністю ситуації напруги, стресу, життєвих труднощів або в широкому розумінні – складної, критичної життєвої ситуації. Тому, розглядаючи можливості діагностики

життєстійкості через диференційовані характеристики її проявів, необхідно звернутися до аналізу поняття психологічної ситуації.

Залежно від наукового підходу, вчені розглядають ситуацію як: 1) середовище, що детермінує активність особистості зовнішніми атрибутами ситуації, елементами середовища; 2) суб'єктивну внутрішню реальність, що є власним внутрішнім життєвим простором, когнітивною репрезентацією об'єктивної реальності; 3) взаємодію особистості й середовища – особистість, поведінка якої в ситуації зумовлена зовнішніми і внутрішніми чинниками реальності, здійснює цілеспрямований діяльний вплив на ситуацію з метою створення власної ситуативної специфічності; 4) соціокультурно детерміновану інтерактивну одиницю, тобто особистість здійснює соціальне конструювання діяльності відповідно до регламентуючих нормативних ознак ситуації; 5) сукупність життєвих подій та обставин – особистість творить власний життєвий шлях і піддається трансформації під впливом життєвих подій (Ващенко & Ананова, 2019).

У різноманітні й онтологічному багатстві ситуацій виокремлюється як одиниця наукового аналізу "складна життєва ситуація" та "критична ситуація". Складну життєву ситуацію розуміють як обумовлений внутрішніми та зовнішніми чинниками фрагмент дійсності, який на суб'єктивному рівні сприймається як психологічне ускладнення (Либина, 2008, с. 132). "Критична ситуація" визначається як ситуація неможливості реалізації внутрішніх необхідностей свого життя, серед яких: цінності, сенси, устремління, інтереси, замисли, мотиви та інше) (Василіук, 1984, с. 25, 48).

До категорії складних, критичних життєвих ситуацій, як правило, відносять фруструючі, конфліктні, травматичні, критичні, кризові, екстремальні, важкі, стресові ситуації, ситуації психологічної загрози, ситуації невизначеності тощо (Василіук, 1984; Ващенко & Ананова, 2019).

Різні категорії складних, критичних ситуацій мають свої відмінні характеристики. Необхідною ознакою *ситуації фрустрації* є наявність сильної вмотивованості досягнути мети або задовольнити потребу, а також перешкоди, що заважає цьому. Переживання ситуації фрустрації відрізняється амбівалентністю почуттів, думок і вчинків людини, що може призвести до когнітивної та поведінкової дезорієнтації, супроводжуватися станами розгубленості та відчуттям втрати орієнтирів (Василіук, 1984, с. 36-42). Основними показниками *ситуації стресу* є наявність специфічної психофізіологічної реакції людини на стресовий чинник, що виявляється на індивідуальному рівні у стані зростаючої тривоги відповідно до активізації цієї реакції (Либина, 2008, с. 132). *Ситуація конфлікту* передбачає протистояння людей або груп із протилежно спрямованими інтересами, думками, позиціями, цілями. Конфліктні ситуації супроводжуються сильними емоційними переживаннями, погіршенням стосунків з оточенням, частіше асоціюється з агресією, погрозами, суперечками, ворожістю (Либина, 2008, с. 133). *Ситуація невизначеності* характеризується як така, що містить неочікувані і комплексні стимули (Д. Берлайн), які викликають труднощі контролю ситуації (Р. Бодія), подвійну, суперечливу інформацію (Hallman). Ситуація невизначеності має також такі елементи, як новизна, суперечливість, складність (S. Budner), множинність можливості виборів і рішень, непередбачуваність прогнозу розвитку, невідомість вірогідності події, відсутність очевидних причинно-наслідкових закономірностей (Кригер, 2014).

Саме ситуації фрустрації, конфлікту, стресу, кризи та невизначеності, на наш погляд, є найбільш релевантними для аналізу проявів життєстійкості. Ці прояви

стосуються емоційно-особистісного виміру цієї властивості як здатності виносити негативні переживання і перетворювати їх в унікальний досвід, приймати зміни і трансформувати неприємні обставини. Власне у кожній із таких ситуацій життєстійкість особистості виявляється у найбільш розгорнутому вигляді. Разом із тим існує й своєрідність розгортання життєстійкості у кожному типі ситуацій, що є проявом парціальної позиції, у ролі елементів якої ми розглядаємо: певний спектр емоційних реакцій та почуттів, характер психологічного утруднення, механізми асиміляції проблемного досвіду, способи подолання труднощів і трансформації неприємних обставин. Наведемо авторське тлумачення цих елементів у парціальних позиціях життєстійкості, що характеризують ситуаційну специфічність та відповідають названам вище параметрам ситуації стресу, фрустрації, конфлікту, кризи та невизначеності.

Життєстійкість у стані стресу виявляється у здатності особистості витримувати тривогу, приймати обставини, в яких не може бути задоволені потреби тут і зараз, як невід'ємну частину життя, інтегрувати переживання напруги, занепокоєння, відчуття загрози у цілісну структуру життєвого досвіду; здатність використовувати різноманітні стратегії подолання стресу (копінг).

Життєстійкість у стані фрустрації позначається як здатність внутрішньо впоратися з амбівалентністю почуттів, відчуттям розгубленості, пригніченості, зберегти відчуття жвавості та енергії; сприйняти ситуацію непереборних обмежень, неможливості реалізації мотиву як необхідну та неминучу сторону життя; здатність до асиміляції переживання фрустраційної напруги, страху, агресії як цінної частини досвіду; готовність до активних дій з усунення утруднення та перешкод у напрямку створення умов для утвердження особистого благополуччя.

Життєстійкість у стані конфлікту – здатність до опанування станів гніву, роздратування, агресії, обурення, презирства, ненависті; здатність сприйняття ситуації складності у внутрішньому світі та міжособистісних стосунках, пов'язані зі співіснуванням протилежних інтересів, позицій, як наявну реальність; синтезувати переживання напруги, боротьби, розбіжностей та дисгармонії у стосунках у цілісну структуру життєвого досвіду; здатність до перетворення конфлікту на ситуацію розвитку відносин та саморозвитку.

Життєстійкість у стані кризи – здатність особистості витримувати переживання почуття незадоволеності, образи, провини, горя, розчарування, сорому, приниження, страждання тощо та узагальнювати їх у межах картини свого життєвого шляху на рівні досвіду; приймати складні життєві події як даність, визнавати їх невід'ємною складовою персональної історії; готовність до активних дій із трансформації ситуації неможливості реалізації життєвого задуму на ситуацію психологічного відродження, перетворення або оновлення.

Життєстійкість у ситуації невизначеності виявляється як здатність виносити тривогу, сумніви та розгубленість в умовах наявності суперечливої інформації або її відсутності, непередбачуваності прогнозу розвитку подій, зіткнення з новизною або нововведеннями; інтегрувати ці переживання у цілісну структуру життєвого досвіду, прийняття світу в цілому та окремих його сегментів як відкритої системи, що постійно змінюється; здатність до реалізації стратегій конструювання майбутнього в умовах невідомості.

Представлений опис парціальних позицій, систематизація їх ознак та індикаторів дозволили розробити відповідні шкали тест-опитувальника "Парціальні позиції життєстійкості (ППЖ)" та здійснити його апробацію.

Алгоритм конструювання оригінальної методики передбачав кілька етапів, які відповідають вимогам сучасної психометрики. На першому етапі було здійснено аналіз гіпотетичного конструкту феномену життєстійкості особистості, пошук її ситуаційних маркерів, що презентують парціальні позиції, на основі: а) теоретичних положень та підходів; б) літературних описів феномену; в) бесід з експертами (психологами-практиками, науковцями); г) контент-аналізу творів (структуроване опитування на задану тему); г) спостереження за особистостями, які переживають стрес, конфлікт, фрустрацію, кризи, ситуацію невизначеності у процесі терапевтичної, психоконсультативної роботи.

Отримана інформація допомогла розробити комплекс критеріїв (індикаторів), що вимірюють індивідуально-психологічні особливості особистості, котрі проявляються у парціальній позиції життєстійкості.

Формою тестових завдань у опитувальнику обрані твердження. Для оцінки кожного параметру парціальної позиції життєстійкості у першому варіанті конструкту тесту було розроблено 40 тверджень, сформованих у вигляді шкал. Експертна та статистична перевірка вихідного варіанту опитувальника (аналіз проведено групою психологів-практиків та науковців у кількості 20 осіб із професійним досвідом від 7 до 27 років) показала його надзвичайно велику розмірність (об'єм) і слабкість зв'язків між окремими твердженнями тесту. Після ретельної переробки тестових тверджень у новому варіанті опитувальника залишилося 100 тверджень, що розподілені за 5 шкалами по 20 тверджень у кожній: "ситуація стресу" (С), "ситуація конфлікту" (К), "ситуація фрустрації" (Ф), "ситуація кризи" (Кр), "ситуація невизначеності" (Н).

Наведемо приклади тверджень окремих шкал.

Шкала

"Життєстійкість у ситуації стресу" (С)

- Випробування, які мені довелося пережити, стали для мене корисними уроками.

- У складній ситуації я завжди знаходжу внутрішню опору у власному досвіді подолання. - Я звик справлятися зі стресами самостійно і не шукаю допомоги у інших осіб.

- Коли я згадую про стреси, які мені довелося пережити, дуже засмучуюсь.

Шкала

"Життєстійкість у ситуації конфлікту" (К)

- Переживання серйозних конфліктів часто допомагало мені більш глибоко розуміти життя.

- Як правило, навіть після гострих конфліктів мені вдається зберігати хороші відносини з людьми.

- Якщо потрапляю в конфліктну ситуацію на роботі або в побуті, то я вже не у змозі володіти собою настільки, щоб поглянути на неї з максимальною об'єктивністю.

Для респондентів запропоновані наступні варіанти відповідей на твердження: "безумовно, так", "можливо, так", "можливо, ні", "безумовно, ні". Також був розроблений бланк, ключ та процедура обробки даних. Відповіді на прямі твердження оцінюються так: "безумовно, так" – 4 бали, "можливо, так" – 3 бали, "можливо, ні" – 1 бал, "безумовно, ні" – 0 балів. Відповіді на "зворотні" твердження оцінюються у зворотному напрямку: "безумовно, да" – 0 бали, "можливо, да" – 1 бали, "можливо, ні" – 3 бали, "безумовно, ні" – 4 балів. Підсумок балів розраховується за кожною шкалою, обов'язково враховуються прямі та зворотні твердження, потім виводиться сумарний загальний бал за тест-опитувальником. Діапазон сумарного значення за тест-опитувальником ППЖ становить від 0 до 400 балів. Оцінка кожною шкалою від 0 до 80 балів. Для стандартизації результатів

тест-опитувальника використано метод процентілю, який дозволяє переводити "сири" бали у нормативні.

Новий варіант тест-опитувальника пройшов психометричну перевірку на надійність, валідність та дискримінативність.

До вибірки стандартизації увійшли студенти різних напрямків та форм навчання у віці від 18 до 58 років обох статей Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, Академії архітектури і будівництва (м. Одеса). На різних етапах створення методики було залучено 340 осіб, серед яких 228 жінок, 112 чоловіків. Остання вибірка стандартизації складала 210 осіб.

Для перевірки **надійності** тест-опитувальника ППЖ застосовано метод "ділення тесту навпіл", який надає можливість перевірити гомогенну надійність (однорідність) тесту. Для цього кожен шкалу тест-опитувальника було поділено на дві половини, після чого числові значення обох половин тесту обчислювалися на основі розрахунку коефіцієнтів витвору моментів К. Пірсона. Отримано наступні результати кореляційного аналізу половин шкал тест-опитувальника ППЖ: шкала "ситуація фрустрації" (Φ_1/Φ_2) ($r = 0.760$, $p \leq 0.01$), шкала "ситуація кризи" (Kp_1/Kp_2) ($r = 0.888$, $p \leq 0.01$), шкала "ситуація невизначеності" (H_1/H_2) ($r = 0.794$, $p \leq 0.01$), шкала "ситуація конфлікту" (K_1/K_2) ($r = 0.649$, $p \leq 0.01$), шкала "ситуація стресу" (C_1/C_2) ($r = 0.738$, $p \leq 0.01$). Отримана інформація засвідчує внутрішню узгодженість тестових завдань та їх однорідність.

Для перевірки **константності** або відносної **незалежності результатів тесту** від особистості психодіагностика проведено кореляційний аналіз (за К. Пірсоном) даних, отриманих за двома замірюваннями на одній вибірці респондентів, але різними психодіагностами. Встановлені високі статистично значущі коефіцієнти кореляцій результатів двох тестувань: шкала "ситуація фрустрації" (Φ/Φ_{II}) ($r = 0.895$, $p \leq 0.01$), шкала "ситуація кризи" (Kp/Kp_{II}) ($r = 0.887$, $p \leq 0.01$), шкала "ситуація невизначеності" (H/H_{II}) ($r = 0.893$, $p \leq 0.01$), шкала "ситуація конфлікту" (K/K_{II}) ($r = 0.805$, $p \leq 0.01$), шкала "ситуація стресу" (C/C_{II}) ($r = 0.813$, $p \leq 0.01$). Представлені результати кореляцій підтверджують високу константність тесту до особистості психодіагностика.

Тест-опитувальник ППЖ пройшов **теоретичну валідизацію**, а саме перевірку на: а) очевидну, б) конструктну, в) конвергентну; г) дискримінативну (конкурентну) валідність (Анастаси & Урбина, 2001).

Доказ **очевидної валідності** базувався на сприйнятті респондентами в цілому методики як інструменту психодіагностичного вимірювання, а саме: наявність блоку основної інформації (назва тест-опитувальника, питання що стосуються ім'я, прізвища, статі, віку, освіти та інших даних), блоку, що містить інструкцію (зрозумілість респондентами інструкції) та блоку текстових тверджень (суті, сенсу, змісту кожного твердження, несуперечності форми завдань тощо) і бланку для відповідей. Для цього було запропоноване респондентам бланк для відповідей, на якому вони помічали свої враження та зауваження за кожним запропонованим блоком. За результатами опитування вносилися корективи в оформлення кожного блоку методики.

Для перевірки **конструктної валідності** застосовано метод факторного аналізу. Факторна структура тест-опитувальника вибудовувалася за методами знаходження головних компонентів та обернення (метод ротації) (Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Quartimax with Kaiser Normalization). У результаті ротації групування тверджень і структура самої факторної моделі зазнали змін. Ретельний відбір тверджень за прин-

ципом максимально-допустимої кількості тверджень у кожному факторі, також величини факторного ваги дозволив зберегти п'ять факторів, кожен з яких наповнився 20 твердженнями тесту.

Результати 5-факторної моделі тест-опитувальника представлено в табл. 1.

Таблиця 1

П'ятифакторна модель структури тест-опитувальника ППЖ

№	Індикатори методики	Фактори				
		1	2	3	4	5
1	Ф1	,052	,584	,053	,338	,025
2	Ф2	,158	,252	,162	-,164	,147
3	Ф3	,182	,260	,229	-,090	,178
4	Ф4	,121	,652	,068	-,098	-,031
5	Ф5	,023	,613	-,078	-,139	-,161
6	Ф6	,055	,466	-,001	,150	,171
7	Ф7	,198	,616	-,004	,068	,133
8	Ф8	,143	,535	-,063	,110	-,321
9	Ф9	,152	,397	-,107	-,116	-,036
10	Ф10	,109	,509	,058	-,069	-,071
11	Ф11	,311	,516	-,033	,015	,035
12	Ф12	,291	,319	,043	-,191	,420
13	Ф13	,446	,425	,026	,024	-,141
14	Ф14	,102	,495	,021	-,031	,129
15	Ф15	-,181	,582	-,062	,006	,073
16	Ф16	,071	,589	,014	,268	-,017
17	Ф17	,013	,393	,074	,029	,087
18	Ф18	,119	,437	,166	,198	-,117
19	Ф19	,456	,540	-,102	,075	-,016
20	Ф20	,081	,453	-,046	,040	,019
21	Кр1	,429	,377	,239	,015	,130
22	Кр2	,394	,276	,226	-,127	-,379
23	Кр3	,392	,090	-,165	-,273	,016
24	Кр4	,521	,047	-,123	-,100	,047
25	Кр5	,505	,054	-,033	-,156	-,082
26	Кр6	,586	,040	-,023	,024	-,012
27	Кр7	,545	,043	,275	-,048	,088
28	Кр8	,541	,301	,222	-,042	,058
29	Кр9	,368	,302	,255	-,273	,343
30	Кр10	,449	,089	,198	-,086	,199
31	Кр11	,457	,242	-,347	,291	,085
32	Кр12	,648	,121	-,034	,191	,092
33	Кр13	,564	-,069	-,090	-,118	-,229
34	Кр14	,671	-,098	-,111	,222	-,195
35	Кр15	,778	-,135	,083	-,087	,006
36	Кр16	,494	-,049	,119	-,182	-,099
37	Кр17	,585	-,068	,137	,332	-,128
38	Кр18	,384	,084	,230	-,264	-,001
39	Кр19	,436	,270	,181	-,230	-,244
40	Кр20	,541	,255	-,104	-,040	-,291
41	Н1	,268	,171	,088	,372	,080
42	Н2	-,036	,098	,033	,484	,321
43	Н3	,173	-,030	,197	,484	-,262
44	Н4	,401	,033	,223	-,353	,147
45	Н5	,502	-,036	,274	-,146	,273
46	Н6	,282	-,201	-,068	,169	,362
47	Н7	,290	,052	,091	,270	,294
48	Н8	,123	-,259	,000	,299	,062
49	Н9	,287	-,170	-,052	,478	,449
50	Н10	-,029	,111	-,065	,411	-,012
51	Н11	,066	-,059	,239	,506	-,022
52	Н12	,367	,133	,161	-,445	,189
53	Н13	,095	,206	,059	,243	-,055
54	Н14	,257	,103	,031	,665	,274
55	Н15	-,072	,131	,270	,463	,387
56	Н16	,172	,421	,216	,433	,076
57	Н17	,168	,291	,085	,268	,319
58	Н18	,204	-,128	,228	,587	-,286
59	Н19	,124	,021	,104	,314	,198
60	Н20	,295	,065	-,059	,376	,357
61	К1	,208	,306	,484	,186	-,058
62	К2	,283	,034	-,285	-,057	,133
63	К3	-,042	,280	,527	,116	-,184
64	К4	,059	,187	,299	-,034	-,020

Закінчення табл. 1

№	Індикатори методики	Фактори				
		1	2	3	4	5
65	K5	-,156	-,100	,602	-,076	-,132
66	K6	,192	-,006	,323	,270	,122
67	K7	,259	-,245	,536	-,158	-,059
68	K8	,184	-,108	,426	,060	,102
69	K9	,026	,180	,403	,263	-,224
70	K10	,258	,122	,548	,014	-,090
71	K11	,143	-,075	,581	,177	-,045
72	K12	,202	,112	,505	-,083	-,009
73	K13	,352	,171	,440	,180	,139
74	K14	,134	,065	,249	,172	,057
75	K15	,103	,284	,291	,389	,009
76	K16	,021	-,022	,474	-,086	,300
77	K17	,042	-,005	,502	,030	,094
78	K18	,150	,009	,499	,139	,089
79	K19	,241	-,020	,282	-,138	,301
80	K20	,322	,060	,446	,201	-,166
81	C1	,241	-,199	,058	,102	,316
82	C2	-,083	,145	,328	,371	,491
83	C3	,211	,354	,019	,200	-,389
84	C4	,037	,063	,215	,098	,305
85	C5	,034	,104	,270	-,051	,371
86	C6	-,011	-,066	-,068	,052	,252
87	C7	-,045	,020	,076	,038	-,326
88	C8	,035	,033	,114	,121	-,495
89	C9	,095	-,125	-,251	-,261	-,564
90	C10	-,293	-,047	-,097	-,112	,422
91	C11	,132	-,342	,133	,055	,311
92	C12	-,219	-,117	,159	,077	,644
93	C13	,128	,025	-,016	,198	-,243
94	C14	-,100	-,003	-,260	,005	-,219
95	C15	,004	,203	-,227	,043	,342
96	C16	,044	,197	-,470	,081	,471
97	C17	-,057	,154	,230	,261	-,531
98	C18	,241	,092	-,218	,212	,573
99	C19	-,071	-,084	-,170	,048	,432
100	C20	,117	,128	-,170	-,089	,523

Примітка. Тут і далі: 1) нулі та коми пропущені; 2) умовні позначення: Ф1-Ф20 – індикатори шкали "Життєстійкість у ситуації фрустрації", Кр1-Кр20 – індикатори шкали "Життєстійкість у ситуації кризи", Н1-Н2 – індикатори шкали "Життєстійкість у ситуації невизначеності", К1-К20 – індикатори шкали "Життєстійкість у ситуації конфлікту", С1-С20 – індикатори шкали "Життєстійкість у ситуації стресу"

Перший фактор об'єднав показники шкали "Життєстійкість у ситуації кризи", що пояснює 51,44% дисперсії від загальної матриці кореляцій, у другому факторі компактно представлені твердження шкали "Життєстійкість у ситуації фрустрації" (48,17% дисперсії), третій фактор охоплює показники шкали "Життєстійкість у ситуації конфлікту" (43,51% дисперсії), четвертий фактор презентує індикатори шкали "Життєстійкість у ситуації невизначеності" (34,81% дисперсії), п'ятий – індикатори шкали "Життєстійкість у ситуації стресу" (38,75% дисперсії). Отже, факторизація масиву даних після обер-

тання (ротації) надала 5-ти факторну модель, яка підтвердила вихідний теоретичний конструкт методики.

Для перевірки **конвергентної валідності**, що спрямована на встановлення ступеню зв'язку з родою (еталонною) методикою застосовано метод кореляційного аналізу за методом К. Пірсона. Родовою методикою виступив Тест життєстійкості С.Мадді в адаптації Д. Леонтьєва, О. Рассказової (Леонтьев & Рассказова, 2006). Результати кореляційного аналізу представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками тест-опитувальників життєстійкості та парціальних позицій життєстійкості особистості

Показники парціальних позицій життєстійкості (ППЖ)	Показники життєстійкості (за методикою С. Мадді в адаптації Д. Леонтьєва, О. Рассказової)			
	З	К	ПР	ІЖ
Ф	233**	212**	376**	244**
Кр			286**	
Н	268**	266**	292**	293**
К	-259**	-282**	-203**	-278**
С	244**	279**	207**	248**
ЗП	208**	208**	339**	227**

Примітка. 2) ** $p \leq 0.01$, * $p \leq 0.05$; 3) $n=210$; 4) показники парціальних позицій життєстійкості: Ф – шкала ситуації фрустрації; Кр – шкала ситуації кризи; Н – шкала ситуації невизначеності; К – шкала ситуації конфлікту; С – шкала ситуації стресу; ЗП – шкала загального показника тест-опитувальника; 5) показники життєстійкості: З – залученість, К – контроль, ПР – прийняття ризику, ІЖ – індекс життєстійкості.

Значення коефіцієнтів кореляцій, що представлені в табл. 1, вказують на статистично значущі зв'язки ($p \leq 0.01$) між показниками тест-опитувальників, які аналізуються. Практично всі показники тест-опитувальників виявили додатні кореляції, крім показника К (шкала прояву життєстійкості у ситуації конфлікту). Він від'ємно пов'язаний зі всіма шкалами опитувальника життєстійкості за Д. Леонтьєвим і О. Рассказової. Таким чином, з одного боку, наявність кореляцій між авторським опитувальником та аналогічним еталонним (родовим) опитувальником (вже психометрично перевіреном) вказує на те, що розроблена методика вимірює ту ж саму психологічну якість, що й еталонний; з іншого боку, низькі (від 0,20 до 0,30) та середні (від 0,30 до 0,50) значення коефіцієнтів кореляцій засвідчують, що нова методика має інше теоретичне обґрунтування конструкту. Нова методика спрямована на оцінку парціальних позицій життєстійкості особистості, ситуаційно обумовлених її проявів, які розгортаються у повсякденному житті людини, на відміну від діагностики особистісної диспозиції – системи переконань про себе, про світ, про стосунки зі світом, котрі вимірюються в еталонному тест-опитувальнику життєстійкості. Отож, авторський тест-

опитувальник ППЖ – це новий психодіагностичний інструмент, що вимірює життєстійкість у різних парціальних позиціях: у ситуаціях фрустрації, кризи, невизначеності, конфлікту та стресу.

Для перевірки **дискримінативної або конкурентної валідності** обрано метод паралельного тесту. У ролі паралельних тестів відібрані перевірені практикою методики, що мають підтверджений високий ступінь надійності та валідності: "Тест-опитувальник діагностики показників переживання психологічної кризи" (ПК) (О. Саннікова, І. Бринза), що діагностує десять субшкал: Кр1 (емоційне занепокоєння), Кр2 (емоційне напруження), Кр3 (емоційні деструкції), Кр4 (емоційне вигоряння), Кр5 (ставлення до себе), Кр6 (ставлення до інших), Кр7 (ставлення до майбутнього), Кр8 (ставлення до праці), Кр9 (поведінка), Кр10 (загальне самопочуття), Крзп (загальний показник переживання кризи) (Саннікова & Бринза, 2000); методика "Самооцінка психічних станів за Г. Айзенком" (СПС), що вимірює такі характеристики, як: Т (тривожність), Фр (фрустрація), А (агресивність), Р (ригідність) (Практическая психодіагностика. Методики и тесты, 2012).

В табл. 3 представлені коефіцієнти кореляцій за методом К. Пірсона між показниками паралельних тестів.

Таблиця 3

Коефіцієнти кореляцій між показниками методик, що спрямовані на перевірку дискримінативної (конкурентної) валідності

Показники паралельних тестів	Показники парціальних позицій життєстійкості (ППЖ)					
	Ф	Кр	Н	К	С	ЗП
Кр1	-027	-284*	-282*	-053	000	-075
Кр2	-037	-224**	-296*	-328**	-072	-203*
Кр3	-043	-205*	-050	-208*	-042	-076
Кр4	-065	-227**	-203*	-079	-013	-294*
Кр6	-047	-218**	-029	018	-059	-035
Кр7	-043	-218**	-015	-032	003	-025
Кр9	-041	-233**	-079	-203*	-006	-280*
Крзп	-041	-229**	-063	-288*	-018	-071
Т	010	001	028	-210*	231**	037
Фр	386**	084*	070	-071	072	078
А	011	-049	065	257**	036	068
Р	-207**	-033	-051	-037	046	-012

Візуальний аналіз табл. 3 демонструє багатозначні кореляції ($p \leq 0.01$; $p \leq 0.05$) між показниками, що вивчаються. Парціальний показник життєстійкості шкала "ситуація фрустрації" (Ф) додатньо пов'язаний ($p \leq 0.01$) з показником психічних станів "фрустрація" (Фр), від'ємно – з показником "ригідність" (Р) ($p \leq 0.01$). Парціальний показник життєстійкості шкала "ситуація кризи" (Кр) від'ємно статистично значимо пов'язаний ($p \leq 0.01$; $p \leq 0.05$) з восьми показниками психологічної кризи, серед яких: "емоційне занепокоєння" (Кр1), "емоційне напруження" (Кр2), "емоційні деструкції" (Кр3), "емоційне вигоряння" (Кр4). Парціальний показник життєстійкості шкала "ситуація конфлікту" (К) демонструє від'ємні зв'язки ($p \leq 0.01$; $p \leq 0.05$) з показниками психологічної кризи, а саме: "емоційне напруження" (Кр2), "емоційні деструкції" (Кр3), "деструктивна поведінка" (Кр9), "загальний показник переживання психологічної кризи" (Крзп); додатні ($p \leq 0.01$) – з показником психічного стану "агресія" (А). Парціальний показник життєстійкості шкала "ситуація стресу" позитивно і статистично значимо пов'язаний ($p \leq 0.01$; $p \leq 0.05$) з показником психічного стану "тривожність" (Т). Загальний показник парціальних позицій життєстійкості (ЗП) негативно і статистично значимо ($p \leq 0.05$) пов'язаний тільки з показниками психологічної кризи: "емоційне напруження" (Кр2), "емоційне вигоряння" (Кр4) і "деструктивна поведінка" (Кр9).

Отримані результати можна проінтерпретувати наступними положеннями. Перше, негативні зв'язки між більшістю порівняних показників методик вказують на протилежну лінійну їх залежність, а саме, збільшення, домінування життєстійких властивостей особистості перешкоджає і зменшує внутрішню психічну напругу в критичних ситуаціях фрустрації, кризи, невизначеності, конфлікту, стресу за рахунок здатності виносити негативні переживання, перетворювати їх, приймати зміни і трансформувати неприємні обставини. І навпаки, підвищення і актуалізація деструктивних чинників (тривоги, агресії, паніки, фрустрації, ригідності та інших) призводить до зниження життєстійкості особистості, але не тотально на загальному рівні, а з урахуванням ситуаційної специфічності.

Друге, невелика сукупність зв'язків, що встановлені між показниками парціальних шкал життєстійкості і показниками психологічної кризи, психічних станів вказує на їх єдність за психологічною сутністю (підтвердження конвергентної валідності за певними шкалами парціальної життєстійкості), а більша за кількістю відсутність таких зв'язків – на їх відмінності (підтвердження дискримінативної валідності), що в цілому доводить конкурентну валідність (спроможність) окремих шкал і тест-опитувальника, у цілому.

Для перевірки **дискримінативності** кожного твердження тесту та конструкту у цілому обрано статистичний метод визначення значень коефіцієнтів кореляцій (за Ч. Спірменом) між сумою балів кожної шкали зі значеннями загального показника (ЗП). Отримано наступні результати: за шкалою Ф ($r = 0.557$, $p \leq 0.01$), шкалою Кр

($p = 0.539$, $p \leq 0.01$), шкалою Н ($p = 0.738$, $p \leq 0.01$), шкалою К ($p = 0.526$, $p \leq 0.01$), шкалою С ($p = 0.562$, $p \leq 0.01$). Наведені результати демонструють статистично значущі додатні кореляційні зв'язки між всіма показниками шкал із загальним показником тест-опитувальника. Крім того розраховано показник коефіцієнта δ Фергюсона окремо для кожної шкали тесту (Клайн, 1994). Результати обрахунку показують високий рівень дискримінативності за всіма шкалами (0,95-0,99). Отримані дані підтверджують здатність тесту диференціювати результати респондентів відносно до максимального та мінімального балу.

Підводячи підсумок етапів апробації, психометричної перевірки тест-опитувальника ППЖ на ефективність необхідно зазначити, що вся сукупність статистичних доказів підтверджує надійність, валідність, дискримінативність тесту. Тест-опитувальник "Парціальні позиції життєстійкості" є релевантним діагностичним інструментом, що спрямований на оцінку специфічності життєстійкості особистості в ситуаціях стресу, конфлікту, фрустрації, кризи, невизначеності та може використовуватися як у науковій, так і практичній психологічній діяльності.

Висновки. Теоретичний аналіз проблеми життєстійкості та її діагностики дозволив виокремити специфічні ознаки проявів цієї властивості у складних життєвих ситуаціях певного типу і запропонувати психодіагностичну методику, призначену для їх вимірювання. Як критерії диференціації проявів життєстійкості розглядаються особливості переживання складних, критичних життєвих ситуацій: певний спектр емоційних реакцій та почуттів, характер психологічного утруднення, механізми асиміляції проблемного досвіду, способи подолання труднощів і трансформації неприємних обставин. Найбільш релевантними для аналізу проявів життєстійкості є наступні типи складних життєвих ситуацій: фрустрація, конфлікт, стрес, криза та невизначеність. Певні особливості прояву цієї властивості у кожному типі ситуації можна позначити як ситуативно зумовлену специфічність або парціальні позиції життєстійкості.

На основі висловлених теоретичних уявлень розроблено тест-опитувальник "Парціальні позиції життєстійкості (ППЖ)", що не має аналогів серед існуючих психодіагностичних засобів із досліджуваного напрямку. Проведено стандартизацію тест-опитувальника, підтверджено достатній рівень його надійності, валідності, дискримінативності. Результати апробації засвідчили відповідність методики психометричним вимогам, що дозволяє використовувати її як у наукових, так і у практичних цілях.

Використання тест-опитувальника у практиці діагностики життєстійкості дозволяє перейти до вивчення не тільки когнітивних конструктів (hardy-аттитюдів), а й емоційно-особистісного виміру властивості, що виявляється в особливостях переживання складних життєвих ситуацій, прояву зусиль із подолання особистістю викликів та випробувань з урахуванням різноманітності життєвого контексту. Отримані за допомогою тест-опитувальника ППЖ дані можна використовувати в психоконсультаційній, психотерапевтичній роботі, у процесі професійного відбору кадрів, для складання варіативного прогнозу поведінки та розвитку особистості у складних життєвих обставинах.

Список використаних джерел

1. Анастаси А. Урбина С. Психологическое тестирование. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.
2. Александрова Л. А. О составляющих жизнестойкости личности как основе ее психологической безопасности в современном мире. Известия ЮФУ. Технические науки. 2005. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-sostavlyayuschih-zhiznestoykosti-lichnosti-kak-osnove-ee-psihologicheskoy-bezopasnosti-v-sovremennom-mire/viewer>

3. Білоус Р.М., Охрименко В.О. Вплив часової перспективи на життєстійкість молоді. Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2015. – № 3 (38). – С46-53.
4. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике. – СПб.: Питер, 2000. – 462 с.
5. Василюк Ф. Е. Психология переживания: анализ преодоления критических ситуаций. – М.: МГУ, 1984. – 187 с.
6. Ващенко І., Ананова І. Особистість і життєві ситуації у концептуальному просторі психологічної науки. Проблеми сучасної психології. 2019. – Вип. 46. – С. 59-87.
7. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов. – К.: ПАН ЛТД, 1994. – 276 с.
8. Кригер Е.А. Типы ситуаций неопределенности в профессиональной деятельности педагога. Вестник ТГПУ. 2014. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tipy-situatsiy-neopredelennosti-v-professionalnoy-deyatelnosti-pedagoga>
9. Кузнецова О. В. Адаптивный потенциал жизнестойкой личности. Наука і освіта. 2009. – № 8. – С. 26-29.
10. Леонтьев Д. А., Рассказова Е. И. Тест жизнестойкости. – М.: Смысл. 2006. – 63 с.
11. Либина А. В. Совладающий интеллект: человек в сложной жизненной ситуации. – М.: Эксмо, 2008. – 400 с.
12. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие / ред. – сост. Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом "БАХРАХ", 2012. – 672 с.
13. Санникова О. П., Брында И. В. Тест-опросник переживания профессионального кризиса (факторный анализ). Вісник Харківського університету. Серія Психологія. – 2000. – №472. – С. 28-32.
14. Ульянова Т.Ю. Співвідношення життєстійкості та емоційності особистості. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. – 2020. – №3. – С. 72-80.
15. Фомина Н.Ф., Федосеева Т.Е. Исследование показателей жизнестойкости в аспекте личности профессионала. Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 6.; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=25947>.
16. Фомина А.Н. Жизнестойкость личности: монография. – Москва: МПГУ, Прометей, 2012. – 152 с.
17. Чиханцова О. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. Проблеми сучасної психології. – 2018. – Вип. 42. – С. 211-231.
18. Dymek, J., Bidzan-Bluma, I., Bidzan, M., Borucka-Kotwica, A., Atroszko, P., Bidzan, M. Validity and reliability of the Polish adaptation of the Health-Related Hardiness Scale – the first confirmatory factor analysis results for a commonly used scale. Health Psychology Report. 2020. T. 8. Vol. 3. P. 248- 262.
19. Khoshaba, D., & Maddi, S. Early Antecedents of Hardiness. Consulting Psychology Journal, Spring 1999. Vol. 51, (n2), 1999. P. 106-117.
20. Kowalski, CM., Schermer, J. A. Hardiness. Perseverative Cognition, Anxiety and Health-Related Outcomes: A Case for and Against Psychological Hardiness. Psychological Reports. 2019. T. 122. Vol. 6. P. 2096-2118.
21. Luceno-Moreno, L., Talavera-Velasco, B., Jaen-Diaz, M., Martin-Garcia, J. Hardy Personality Assessment: Validating the Occupational Hardiness Questionnaire in Police Officers. Professional Psychology-Research and Practice. 2020. T 51. Vol. 3. P. 297- 303.
22. Maddi, S. Hardiness: An operationalization of existential courage. Journal of Humanistic Psychology, 2004. 44, 279-298.
23. Maddi, S. The Story of Hardiness : Twenty Years of Theorizing, Research, and Practice. Consulting Psychology Journal: Practice and Research. 2002. Vol. 54. №3. P. 173-185.
24. Malkin, V., Rogaleva, L., Kim, A., Khon, N. The Hardiness of Adolescents in Various Social Groups Frontiers in Psychology. 2019. Vol. 10.
25. Mazzetti, G., Guglielmi, D., Topa, G. Hard Enough to Manage My Emotions: How Hardiness Moderates the Relationship Between Emotional Demands and Exhaustion. Frontiers in Psychology. 2020. Vol. 11.

References

1. Anastazi A. Urbina S. Psihologicheskoe testirovanie. SPb.: Piter, 2001. 688 s.
2. Aleksandrova L. A. O sostavlyajushchih zhiznestojkosti lichnosti kak osnove ee psihologicheskoy bezopasnosti v sovremennom mire. Izvestija JuFU. Tehnicheskie nauki. 2005. #7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-sostavlyayuschih-zhiznestoykosti-lichnosti-kak-osnove-ee-psihologicheskoy-bezopasnosti-v-sovremennom-mire/viewer>
3. Bilous R.M., Ohrimenko V.O. Vpliv chasovoї perspektivi na zhittstijist' molodi. Teoretichni i prikladni problemi psihologii. 2015. # 3 (38). S46-53.
4. Burlachuk L. F., Morozov S. M. Slovar'-spravochnik po psihodiagnostike SPb.: Piter, 2000. 462 s.
5. Vasiljuk F. E. Psihologija perezhyvaniya: analiz preodoleniya kriticheskikh situacij. M.: MGU, 1984. 187 s.
6. Vashhenko I., Ananova I. Osobistist' i zhittsevi situacii u konceptual'nomu prostori psihologichnoi nauki. Problemi suchasnoi psihologii. 2019. Vip. 46. S. 59-87.
7. Klajn P. Spravochnoe rukovodstvo po konstruirovaniyu testov. K.: PAN LTD, 1994. 276 s.
8. Krizisnaya psihologija. Spravochnik prakticheskogo psihologa [sost. S. L. Solov'eva]. M.: AST; SPb.: Sova, 2008. 286 s.
9. Kuznecova O. V. Adaptivnyj potencial zhiznestojkoj lichnosti. Nauka i osvita. 2009. № 8. S. 26-29.
10. Leontev D. A., Rasskazova E. I. Test zhiznestojkosti. M.: Smysl. 2006. 63 s.

11. Libina A. V. Sovladajushij intellekt: chelovek v slozhnoj zhiznennoj situacii. M.: Jeksmo, 2008. 400 s.
12. Prakticheskaja psihodiagnostika. Metodiki i testy: uchebnoe posobie / red.-sost. D. Ja. Rajgorodskij. Samara: Izdatel'skij Dom "BAHRAH", 2012. 672 s.
13. Sannikova O. P., Brynza I. V. Test-oprosnik perezhivanja professional'nogo krizisa (faktornij analiz). Visnik Harkivs'kogo universitetu. Serija Psihologija. 2000. №472. S.28-32.
14. Ul'janova T.Ju. Spivvidnoshennja zhittestijosti ta emocijnosti osobistosti. Naukovij visnik Herson'skogo derzhavnogo universitetu. Serija Psihologichni nauki. 2020. №3. S.72-80.
15. Fomina N.F., Fedoseeva T.E. Issledovanie pokazatelej zhiznestojkosti v aspekte lichnosti professionala. Sovremennye problemy nauki i obrazovanija. – 2016. – # 6.; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=25947>.
16. Fominova A.N. Zhiznestojkost' lichnosti: monografija. Moskva : MPGU, Prometej, 2012. 152 s.
17. Chihancova O. Zhittestijkost' ta її зв'язок із цінностями особистості. Problemi suchasnoї psihologii. 2018. Vip. 42. S. 211-231.
18. Dymecka, J., Bidzan-Bluma, I., Bidzan, M., Borucka-Kotwica, A., Atroszko, P., Bidzan, M. Validity and reliability of the Polish adaptation of the Health-Related Hardiness Scale – the first confirmatory factor analysis results for a commonly used scale. Health Psychology Report. 2020. T. 8. Vol. 3. P. 248- 262.
19. Khosha, D., & Maddi, S. Early Antecedents of Hardiness. Consulting Psychology Journal, Spring 1999. Vol. 51, (n2), 1999. P. 106- 117.
20. Kowalski, CM., Schermer, J. A. Hardiness. Perseverative Cognition, Anxiety and Health-Related Outcomes: A Case for and Against Psychological Hardiness. *Psychological Reports*. 2019. T. 122. Vol. 6. P. 2096- 2118.
21. Luceno-Moreno, L., Talavera-Velasco, B., Jaen-Diaz, M., Martin-Garcia, J. Hardy Personality Assessment: Validating the Occupational Hardiness Questionnaire in Police Officers. *Professional Psychology Research and Practice*. 2020. T 51. Vol. 3. P. 297- 303.
22. Maddi, S. Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*, 2004. 44, 279–298.
23. Maddi, S. The Story of Hardiness : Twenty Years of Theorizing, Research, and Practice. Consulting Psychology Journal: Practice and Research. 2002. Vol. 54. №3. P. 173-185.
24. Malkin, V., Rogaleva, L., Kim, A., Khon, N. The Hardiness of Adolescents in Various Social Groups *Frontiers in Psychology*. 2019. Vol. 10.
25. Mazzetti, G., Guglielmi, D., Topa, G. Hard Enough to Manage My Emotions: How Hardiness Moderates the Relationship Between Emotional Demands and Exhaustion. *Frontiers in Psychology*. 2020. Vol. 11.

Надійшла до редколегії 29.08.20
Рекомендована до друку 05.10.20

Iryna Brynza, PhD (Psychological Sciences), Associate Prof.,
K.D. Ushinsky South Ukrainian National Pedagogical University, Odessa, Ukraine
Oksana Kuznetsova, PhD (Psychological Sciences), Associate Prof.,
Odessa Academy of Continuing Education, Odessa, Ukraine

TEST QUESTIONNAIRE "PARTIAL POSITIONS OF PERSONALITY HARDINESS": RESULTS OF CREATION AND APPROBATION

The article presents the theoretical construction, stages of creation and results of psychometric verification of the test questionnaire "Partial positions of personality hardiness" (PPH). Hardiness stands for the ability of an individual to assimilate experience and development during life's difficulties. Partial positions of personality hardiness cover a specific manifestation of the characteristics in different types of hardships, which is implemented in a range of emotional reactions and feelings, the nature of psychological difficulties, mechanisms of assimilation of problem experience, coping strategies and transformation of unpleasant circumstances.

The developed test questionnaire contains 100 statements, distributed on 5 scales of 20 statements each: "hardiness in a situation of stress", "hardiness in a situation of frustration", "hardiness in a situation of conflict", "hardiness in a crisis", "resilience in situations of uncertainty". The algorithm of the original method construction provided for several stages that meet the requirements of modern psychometrics. At the stage of approbation of the test questionnaire its reliability (method of division in half, parallel test, check of independence of results from the personality of the diagnostician), obvious, constructive, convergent; competitive validity (methods of correlation, factor analysis), discriminativeness has been verified. The presence of correlations between the indicators of the PPH test questionnaire and the S. Muddy Test of hardiness (adapted by D. Leontiev, O. Rasskazova) indicates that the developed method measures the same psychological quality as the reference test, but low (from 0.20 to 0.30) and average (from 0.30 to 0.50) values of correlation coefficients indicate that the new method has different theoretical construction grounds. Comparison of data between the test-questionnaire of PPH and parallel tests ("Test-questionnaire of indicators' diagnostics of psychological crisis experience" (PE) (O. Sannikova, I. Brynza), and a method of "Self-assessment of mental states according to G. Eysenck") showed existence of negative correlations between the majority of comparative methods' indicators of ($p \leq 0.01$; $p \leq 0.05$).

The results of approbation approved the conformity of the created method in accordance with psychometric requirements, which allows to use it both for scientific and practical purposes.

Keywords: hardiness, stress situation, frustration situation, crisis situation, conflict situation, uncertainty situation, psychometric indicators.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Series "Psychology". № 1(11), pp. 22-26 (2020)
УДК 159.923
DOI: [https://doi.org/10.17721/BSP.2020.1\(11\).4](https://doi.org/10.17721/BSP.2020.1(11).4)

ISSN 1728-3817
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 2020

Юліана Букатару, канд. фармацевт. наук, асист.
Вищий державний навчальний заклад України
"Буковинський державний медичний університет", Чернівці, Україна
Марина Рева, канд. психол. наук, ст. викладач
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка, Полтава, Україна
Ксенія Березяк, викладач
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
Навчально-науковий інститут психології та соціального захисту, Львів, Україна

ФОРМУВАННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ

Базовими прийнято вважати три аспекти психосоматичних дефектів: психічні розлади, які проявляються в соматичній сфері, психічні розлади, які сформувались на основі соматичної патології, соматичні розлади, що зумовлені психічними патологіями, аномаліями особистості та психогенними чинниками. Ключовими ознаками можуть бути: органічні симптоми, фізіологічні кореляти тривожності, симптоми, які проявляються під час формування та розвитку психосоматичних розладів.

Ключові слова: стрес, фармакологічна корекція, психосоматоз, медична психологія, патопсихологія.

Вступ. Сучасний високотехнологічний інформаційно насичений світ зумовлює загострення проблеми зростання психологічного навантаження і стресів, що надає проблемі здоров'я та хвороби особливого значення. Психічні аномалії можуть здійснювати вплив на життя

будь-якої людини не залежно від її статусу, статку, професії. Психічні розлади можуть стати причиною тяжких страждань, які випадають на долю людини, або навпаки, стати джерелом натхнення та енергії. За рахунок того, що, на сучасному етапі, розрізняють два основних ком-